

ZOFIA WYSZKOWSKA
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

SPOŁECZNE SKUTKI PRZEKSZTAŁCEŃ WŁASNOŚCIOWYCH PAŃSTWOWYCH GOSPODARSTW ROLNYCH

1. Wstęp

Przedsiębiorstwa państwowe organizowane w okresie gospodarki nakazowo-rozdzielczej charakteryzowały się złożoną strukturą organizacyjną. Nadmiernie rozbudowana struktura organizacyjna utrudniała sprawne zarządzanie i kierowanie, generowała koszty związane z jej utrzymywaniem, wydłużała drogę decyzyjną, ograniczała samodzielność kadry kierowniczej znajdującej się na niższych szczeblach hierarchii organizacyjnej, ograniczała prowadzenie rozliczeń finansowych poszczególnych jednostek, wchodzących w skład dużej organizacji, posiadającej zarządzanie centralne. Trend do tworzenia dużych organizacji gospodarczych był konsekwencją przyjętych zasad funkcjonowania dawnego systemu. Przedsiębiorstwa państwowe różnych branż, w tym również państwowe gospodarstwa rolne, poza prowadzeniem działalności podstawowej, dla której zostały utworzone, prowadziły działalność usługową. W dużym stopniu takie zachowania przedsiębiorstw wynikały z tego, że sfera proponowanych usług, świadczonych poza przedsiębiorstwami, w dawnym systemie była niezadowalająca. Łukę w tym zakresie z konieczności wypełniały przedsiębiorstwa produkcyjne. W państwowych gospodarstwach rolnych zakłady usługowe prowadziły działalność związaną z naprawą sprzętu rolniczego, remontami budynków i budowli, budową osiedli mieszkaniowych, prowadzeniem przedszkoli, stołówek dla pracowników, klubów na terenie osiedli budowanych dla pracowników. Nie przywiązywano wagi do kosztów świadczonych usług, niskiej wydajności pracy, ciągłego rozszerzania działalności socjano-usługowej, poziomu uzyskiwanego wyniku finansowego.

W roku 1990 wyniki finansowe wszystkich państwowych gospodarstw rolnych podporządkowanych Ministrowi Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz wojewodom wykazywały zysk bilansowy. Jednak w wykazywanej wartości

zysku, przyrost zapasów i inwentarza żywego wielokrotnie przekraczał wartość zysku, a realnie pozostawał na takim samym poziomie jak w poprzednim roku obrachunkowym. Był to duży błąd systemu finansowo-księgowego. Wykazywany zysk występował na papierze, nie znajdował odzwierciedlenia w realnym przyroście majątku w postaci aktywów. W celu dokonania podziału takiego papierowego zysku wśród zatrudnionych, konieczne było zaciągnięcie kredytu. W wyniku takiego postępowania przedsiębiorstwa popadały w zadłużenie. Tylko nieliczni i doświadczeni dyrektorzy w ówczesnym czasie, poprzez świadome zaniżenie wartości zapasów na koniec roku, nie wpadli w tę pułapkę. Kolejny rok dla państwowych gospodarstw rolnych okazał się bardzo trudny. Przyczyny tego zjawiska były złożone. Wystąpiła recesja całej naszej gospodarki, pojawił się ograniczony popyt na artykuły żywnościowe, nie było mechanizmów wczesnego ostrzegania wbudowanych w system finansowy przedsiębiorstw. Przed wieloma państwowymi gospodarstwami rolnymi pojawił się problem utraty płynności finansowej i możliwości utrzymania się na rynku. Niektóre przedsiębiorstwa utraciły możliwość terminowego regulowania swoich zobowiązań i zaciągania kredytów.

Powołanie Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa (AWRSP) spowodowało szybką transformację własnościową państwowych gospodarstw rolnych. Proces przekształceń własnościowych w państwowych gospodarstwach rolnych praktycznie rozpoczął się obligatoryjną ich likwidacją, wykreśleniem z rejestru przedsiębiorstw państwowych i przejęciem całego potencjału produkcyjnego oraz wszystkich zobowiązań (długów) likwidowanych przedsiębiorstw do zasobu AWRSP. Kolejnym etapem restrukturyzacji i prywatyzacji przedsiębiorstw było ponowne rozdysponowanie majątku w drodze sprzedaży, administrowania lub dzierżawy. W praktyce okazało się, że zlikwidowane państwowe gospodarstwa rolne, w ramach możliwych kierunków przekształceń własnościowych, najchętniej były przejmowane do użytkowania w formie dzierżaw [9]. Poprzez dzierżawę wielu rolników i innych podmiotów prawnych stało się użytkownikami nieruchomości rolnych Skarbu Państwa. Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa Oddział Terenowy w Bydgoszczy ogółem, od początku swojej działalności do końca 1999 roku, wydzierżawiła 263305 ha gruntów, w tym niektóre grunty wydzierżawiane były kilkakrotnie. Na koniec grudnia 1999 roku AWRSP OT w Bydgoszczy wykazywała sprzedaż 39153 ha gruntów i dzierżawę 160468 ha. W strukturze rozdysponowanych gruntów przez AWRSP Oddział Terenowy w Bydgoszczy dzierżawa stanowi 63,2% i sprzedaż 15,4%. W skali kraju wśród rozdysponowanych gruntów dzierżawa stanowi 56,7 %, a sprzedaż 15,7% [4, 5, 6].

Przyjmowanie nowych form użytkowania nieruchomości po dawnych państwowych gospodarstwach rolnych spowodowało wyzbywanie się nieefektywnych działalności, likwidację działalności socjalnej i usługowej, uwalnianie się od zbędnej hierarchii, niepotrzebnych ludzi, skomplikowanych procedur. Dzier-

zawcy nowo tworzonych podmiotów przyjęli zasady obowiązujące w warunkach gospodarki rynkowej. Zwolnili zbędny personel wykonawczy, pozbyli się średniego szczebla kierowniczego, ograniczyli lub zlikwidowali nierentowne działalności, wyzbyli się służb pomocniczych i przeszli na zakup usług, które coraz dynamiczniej rozwijają się w otoczeniu. To uwalnianie się nowych podmiotów gospodarczych ze zbędnych czynników produkcji uruchomiło proces zmniejszenia zatrudnienia i powstawanie grupy ludzi bez pracy.

Osiedla mieszkaniowe budowane w przeszłości dla pracowników państwowych gospodarstw rolnych były częścią struktur organizacyjnych tych dużych podmiotów gospodarczych i bardzo często nie posiadały samodzielności strukturalnej. Niezbędne do funkcjonowania osiedla mieszkaniowego ujęcia wody, centralne ogrzewanie, śmietniki, liczniki poboru elektryczności były wspólne dla bloków mieszkalnych osiedli oraz budynków i budowli przedsiębiorstw. Taka sytuacja w wielu przedsiębiorstwach powodowała duże trudności rozdzielania osiedli od nieruchomości gospodarstw. Proces prywatyzacji przedsiębiorstw rolnych spowodował jednak oddzielenie osiedli mieszkaniowych od majątku gospodarstw. Obecnie te skupiska mieszkaniowe przybrały nazwę osiedli popegeerowskich. Są one skutkiem ideologicznej wizji budowy mieszkań blisko miejsca pracy. Mieszkańców osiedli popegeerowskich charakteryzuje nadal homogeniczność społeczna i zawodowa. Jest ona skutkiem tego, że w zdecydowanej większości mieszkańcy osiedli w przeszłości byli pracownikami jedyne w okolicy zakładu pracy. Zmniejszenie zatrudnienia w gospodarstwach rolnych spowodowało przestrzenną koncentrację bezrobotnych.

Utrzymująca się wysoka stopa bezrobocia w gminach o dużym udziale osiedli dawnych państwowych gospodarstw rolnych spowodowała potrzebę poznania sytuacji społecznej i ekonomicznej rodzin zamieszkujących osiedla popegeerowskie. Założono, że badania będą miały charakter analityczny i diagnostyczny, a wyniki badań będą pomocne w pracach nad strategią rozwoju regionu. Zakładano weryfikację hipotez głoszących, że osiedla zamieszkiwane przez pracowników dawnych państwowych gospodarstw rolnych są osiedlami zaliczanymi obecnie do problemowych. Rozwiązywanie problemów zarówno społecznych jak i ekonomicznych dotyczących mieszkańców osiedli powinno być wspomagane przez czynniki zewnętrzne, mieszkańcy osiedli, w tym głównie głowy rodzin pozostające bez pracy, oczekują rozwiązań od rządu lub urzędów pracy, zachowują postawy bierności i wyczekujące.

2. Materiał i metoda

Jednostką badania było osiedle popegeerowskie [1]. Wybór osiedli został dokonany w wyniku spotkań i konsultacji z pracownikami Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa Oddziału Terenowego w Bydgoszczy przygotowującymi

osiedla do przyjmowania nowych form prawnych i sprzedaży lokali mieszkalnych oraz z prezesami i księgowymi spółdzielni mieszkaniowych lub wspólnot utworzonych na terenie dawnych osiedli pracowników państwowych przedsiębiorstw i zakładów rolnych obecnego województwa kujawsko-pomorskiego. Zakładano, aby wytypowane osiedla były stosunkowo duże i liczyły ponad sto mieszkań. Przyjęto ponadto, aby osiedla znajdowały się w zwartym skupisku, były wyodrębnione z dawnej struktury organizacyjnej państwowego gospodarstwa rolnego i były budowane w stylu typowych osiedli dla pracowników państwowych gospodarstw rolnych. Podstawą charakterystyki problemów rodzin zamieszkujących osiedla były badania ankietowe. Badania przy pomocy kwestionariusza wywiadu przeprowadzono w czwartym kwartale 1999 roku, w pięciu celowo wybranych osiedlach zlokalizowanych na terenie czterech gmin województwa kujawsko-pomorskiego.

Uwzględniając fakt, że podstawowym problemem badań wykorzystujących kwestionariusz ankietowy jest osiągnięcie zgodności wypowiedzi badanego z jego poglądami i ocenami, przygotowano konstrukcję kwestionariusza, formy pytań i ich sekwencje pozwalające na weryfikację odpowiedzi [1, 2, 3].

Po przygotowaniu roboczej wersji kwestionariusza na kilkusobowej próbie mieszkańców przeprowadzono badania pilotażowe. Pozwoliły one na dokonanie poprawek i przygotowanie ostatecznej wersji kwestionariusza wywiadu.

Ogółem na terenie wybranych do badań osiedli administratorzy w swoich sprawozdaniach wykazali 724 mieszkania, a ankieterzy zebrali informacje od 310 rodzin. Po weryfikacji materiału do analizy wykorzystano 303 wypełnione poprawnie kwestionariusze ankiet. Informacje uzupełniające uzyskano w gminach i osiedlach podczas wywiadów przeprowadzonych z administracją osiedli, wójtami gmin, pracownikami pomocy społecznej, pracownikami urzędów gmin, urzędów pracy, przedstawicielami samorządów lokalnych. Miejszem prowadzenia wywiadu było mieszkanie respondenta, odpowiedzi udzielała głowa rodziny. Przyjęto sposób gromadzenia materiału badawczego najbardziej pracochłonny, ale jednocześnie najbardziej efektywny. Zebrane informacje zostały zakodowane według przygotowanego klucza kodowego i wprowadzone do bazy danych. Wyniki badań zostały przedstawione w postaci tabel i wykresów, a ich interpretacja uwzględnia syntetyczną charakterystykę zaobserwowanych faktów społecznych i ekonomicznych. W prezentowanym opracowaniu ze względu na ograniczoną objętość zawarte są tylko wybrane wyniki badań.

Wielkość i sposób doboru próby w zakresie podstawowych parametrów społecznych, ekonomicznych i demograficznych zapewnia jej reprezentatywność. Można przyjąć, że analizowana grupa respondentów odpowiada rzeczywistej strukturze mieszkańców osiedli w obszarze analizowanych w badaniach zagadnień i pozwala formułować wnioski o opiniach, zjawiskach i tendencjach chara-

kteryzujących badaną społeczność, czy poszczególne jej segmenty, stanowiące wybrane kategorie społeczno-demograficzne.

3. Wyniki badań

Do cech społecznych i demograficznych w prezentowanych wynikach badań zaliczono płeć, wiek, wykształcenie, stan cywilny, zawód wyuczony i wykonywany, staż pracy ogółem i w państwowym gospodarstwie rolnym.

Wśród wszystkich respondentów było 217 mężczyzn i 86 kobiet, co oznacza, że mężczyźni stanowili 72 % ankietowanych a kobiety 28 %. Duży udział kobiet wśród ankietowanych deklarujących się jako głowy rodziny jest interesujący, szczególnie w polskim dość konserwatywnym społeczeństwie, gdzie jakby z założenia głową rodziny pozostaje mężczyzna. Dane o wieku głów rodzin w osiedlach informują, że najwięcej osób znajduje się w przedziale wiekowym od 40 do 49 lat i grupa ta liczyła 122 osoby, co stanowiło 40% badanych ogółem. Kolejną co do wielkości grupę stanowiły osoby znajdujące się w wieku 60 lat i więcej. Grupa osób zaliczanych do najstarszych, czyli posiadających 60 lat lub więcej stanowiła niemal czwartą część osób ankietowanych (24%).

Zaledwie co 60 osoba określająca siebie jako głowa rodziny mogła być zaliczona do osób najmłodszych, zaliczonych do przedziału wiekowego od 25 do 29 lat. Warto podkreślić, że grupę wiekową do 25 lat pominięto ze względu na brak osób, które mogły być do niej zaliczone. W wieku do czterdziestu lat wszystkie osiedla łącznie posiadały 47 ankietowanych (16%), a pozostałe 84% głów rodzin stanowi grupę „po czterdziestce”.

Analiza struktury wieku małżonków wskazuje, że najwięcej małżeństw (42%) wśród badanych znajdowało się w grupie wiekowej 40-49 lat. Małżeństw w grupie wiekowej 30-39 lat było 19%, a w grupie wiekowej 50-59 lat było 20%. Co szóste małżeństwo (16%) znalazło się w grupie wiekowej najstarszej, co oznacza że małżonkowie tej grupy posiadają więcej niż 60 lat. Rodziny najmłodsze liczyły w strukturze 3%.

Wykształcenie niepełne podstawowe i podstawowe łącznie posiada 159 osób, co stanowi 53% ankietowanych. Trzecia część ankietowanych (32%) głów rodzin posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe i co dziesiąta osoba legitymuje się wykształceniem średnim. W badanej grupie osób zaledwie cztery z nich posiadają wykształcenie wyższe i trzy niepełne wyższe. Ludność zamieszkująca poszczególne osiedla posiada zbliżony poziom wykształcenia, co oznacza, że ponad 80 % ankietowanych formalnie swoje wykształcenie zakończyło na poziomie szkoły podstawowej lub zasadniczej zawodowej, w tym jednak połowa osób posiada tylko ukończoną szkołę podstawową (tabela 1).

Poziom wykształcenia koreluje z zawodem wykonywanym w dawnym państwowym gospodarstwie rolnym. Najczęściej wymieniane przez respondentów

wykonywane zawody to: pracownik fizyczny (84 osoby), traktorzysta (64 osoby), kierowca (19 osób), pracownik polowy (15 osób), mechanik (14 osób), oborowy (13 osób). Po kilka osób wskazywało na takie zawody jak: murarz, magazynier, brygadzysta, kucharka, księgowa, kierownik, palacz, stolarz, stróż.

Respondenci byli pytani nie tylko o zawód wykonywany w dawnym przedsiębiorstwie rolnym, ale również o zawód wyuczony. Z grupy 303 głów rodzin 85 osób określiło siebie jako osoby bez zawodu wyuczonego. Były to osoby legitymujące się wykształceniem niepełnym podstawowym lub podstawowym.

Tabela 1

Poziom i struktura wykształcenia głów rodzin w osiedlach popegeerowskich.

Wyszczególnienie	Osiedla						%
	Karnkowo	Wioska	Witostaw	Łagiewniki	Polanowice	Ogółem	
Niepełne podstawowe	6	1	0	0	1	8	3
Podstawowe	41	41	29	19	21	151	50
Zasadnicze zawodowe	18	26	9	12	33	98	32
Niepełne średnie	0	2	0	2	1	5	2
Średnie	3	13	4	4	10	34	11
Niepełne wyższe	0	1	1	0	1	3	1
Wyższe	0	0	1	3	0	4	1
Razem	68	84	44	40	67	303	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Do rodzin niepełnych zaklasyfikowało się 16% ankietowanych. W tej grupie znalazło się 35 rodzin o statusie wdowy lub wdowca, 7 jako kawalerowie lub panny i pięć rodzin rozwiedzionych.

Najwięcej respondentów zamieszkujących osiedla to jednocześnie rodziny, których głowy pracowały w przedsiębiorstwach dłużej niż 21 lat. W tej najdłuższej pracującej grupie ankietowanych znalazło się łącznie 138 osób, co dotyczy 58% wypowiedzianych się. Kolejną co do wielkości grupą byli pracujący w państwowym gospodarstwie rolnym od 11 do 20 lat i w tym przedziale znalazło się ogółem 49 ankietowanych, czyli co szósta głowa rodziny. Pracujący w gospodarstwie od 6 do 10 lat utworzyli grupę liczącą 14%, a pracujący najkrócej do 5 lat, stanowią 8%.

Respondenci przy podawaniu informacji o swojej sytuacji zawodowej najczęściej podkreślali, że są na rencie lub emeryturze. Grupa o tym statusie liczyła 123 osoby, co stanowi 41% ankietowanych. Drugą co do wielkości grupą okazali się bezrobotni. Wśród wszystkich osób udzielających odpowiedzi, na terenie pięciu osiedli, bezrobotnych było 65, co oznacza, że co piąta głowa rodziny jest

bez pracy. Łącznie renciści, emeryci i bezrobotni utworzyli grupę stanowiącą 63% ankietowanych (tabela 2).

Co dziesiąty ankietowany nadal pracuje w zrestrukturyzowanym i sprywatyzowanym gospodarstwie rolnym. Jednakże szczegółowa analiza zgromadzonego materiału pozwoliła stwierdzić, że w jednym z gospodarstw znajdującym się obecnie w dzierżawie nikt nie został zatrudniony z mieszkańców osiedla. Dzierżawca zatrudnił do pracy cztery osoby, ale są to mieszkańcy pobliskiej wsi.

Tabela 2

Obecna sytuacja zawodowa respondentów

Wyszczególnienie	Osiedla						
	Karnkowo	Wioska	Witosław	Łagiewniki	Polanowice	Ogółem	
Stała praca w pgr	0	2	5	6	22	35	11
Inna stała praca	20	12	3	8	8	51	17
Własny biznes	1	4	0	0	1	6	2
Praca dorywcza	3	9	7	2	2	23	7
Renta, emerytura	36	47	13	12	15	123	41
Bezrobotny	8	10	16	12	19	65	22
Razem	68	84	44	40	67	303	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Stałą pracę poza gospodarstwem posiada 17% ankietowanych, 23 osoby pracują dorywczo (7%). Tylko 6 osób z całej badanej zbiorowości pracuje na własny rachunek, co oznacza, że zaledwie co pięćdziesiąta głowa rodziny w warunkach gospodarki rynkowej w ten sposób utrzymuje rodzinę. Informacje te świadczą o bardzo małej przedsiębiorczości głów rodzin ankietowanych (tabela 2).

W grupie rencistów i emerytów stanowiących 40% ankietowanych (123 osoby) niemal połowa (47%) znajduje się w przedziale wiekowym 60 lat i więcej, czyli w grupie najstarszej. Pozostała część głów rodzin znajduje się w wieku do 60 lat, a więc powinna być w stanie aktywności zawodowej. Renciści i emeryci w wieku od 50 do 59 lat stanowią czwartą część tej grupy (25%), natomiast do przedziału wiekowego od 40 do 49 lat należy co piąty rencista lub emeryt (21%). Osoby najmłodsze stanowiące grupę rencistów, są pracownikami, którzy mieli wypadki przy pracy lub chorują (cukrzyca, kręgosłup, wzrok).

Stałą pracę w dawnym gospodarstwie rolnym najwięcej osób posiada w wieku od 40 do 49 lat, ale w gospodarstwach rolnych zatrudnieni są również starsi pracownicy. Konieczna jest w tym miejscu informacja uzupełniająca, że są to w 90 % pracownicy tylko jednego z analizowanych obiektów (Polanowice). Stałą pracę poza gospodarstwem rolnym w całej omawianej grupie posiada 51 osób, czyli co szósty

ankietowany. W tej grupie zatrudnionych, najwięcej osób jest w przedziale wiekowym od 40 do 49 lat i od 30 do 39 lat.

Niepokojąca jest struktura wieku bezrobotnych. Największy odsetek bezrobotnych znajduje się w wieku od 40 do 49 lat. W każdej wyodrębnionej grupie wiekowej występują bezrobotni, którzy jednocześnie są głowami rodzin. W grupie bezrobotnych 67 % stanowią mężczyźni.

Tabela 3

Sytuacja zawodowa respondentów w zależności od wieku

Wyszczególnienie	Do 24 lat	25-29 lat	30-39 lat	40-49 lat	50-59 lat	60 i więcej lat	Razem
Renta, emerytura	0	0	8	26	31	58	123
Stała praca w pgr	0	0	1	22	6	6	35
Stała praca inna	0	2	18	25	4	2	51
Własny biznes	0	1	2	11	2	0	6
Praca dorywcza	0	0	2	18	2	1	23
Bezrobotni	0	2	11	30	16	6	65
Razem	0	5	42	122	61	73	303

Źródło: Opracowanie własne.

Analiza danych o wykształceniu i sytuacji zawodowej pozwoliła stwierdzić, że w grupie osób z wykształceniem niepełnym podstawowym i podstawowym, 84 są na rencie lub emeryturze, 16 pracuje w dawnym przedsiębiorstwie, 12 osób znalazło sobie stałą pracę poza gospodarstwem rolnym, jedna osoba pracuje na własny rachunek, 4 osoby pracują dorywczo i 42 są bezrobotne. W grupie osób posiadających wykształcenie zasadnicze zawodowe, 23 są na rencie lub emeryturze, 17 respondentów nadal pracuje w gospodarstwie rolnym, 24 osoby posiadają stałą pracę poza gospodarstwem rolnym, dwie osoby pracują na własny rachunek, 17 pracuje dorywczo i 15 osób stanowi grupę bezrobotnych. Szczegółowa analiza danych wskazuje, że osoby pracujące dorywczo są ankietowanymi poszukującymi pracy. Możliwości uzyskiwania różnego rodzaju zasiłków zostały przez tę grupę osób wykorzystane, nie mogą znaleźć pracy stałej, więc pracują dorywczo. Można więc respondentów zaliczonych do bezrobotnych (65 osób) i pracujących dorywczo (23 osoby) traktować jako grupę o trudnej, nie ustabilizowanej sytuacji materialnej. W całej grupie ankietowanych jest to niemal trzecia część głów rodzin (29%). Niepokojąca jest informacja, że zaledwie 6 osób z pięciu osiedli popegeerowskich zorganizowało sobie pracę na własny rachunek. Fakt ten świadczy o bardzo małej przedsiębiorczości głów rodzin ankietowanych.

Tabela 4

Sytuacja zawodowa respondentów w zależności od poziomu wykształcenia

Wyszczególnienie	poziom wykształcenia							Razem
	niepełne podsta- wowe	podsta- wowe	zasadni- cze za- wodowe	niepełne średnie	średnie	niepełne wyższe	wyższe	
Renta, emerytura	8	76	23	3	9	2	2	123
Renta, emerytura mężczyźni	4	51	20	3	4	0	0	82
Renta, emerytura kobiety	4	25	3	0	5	2	2	41
Stała praca w pgr	0	16	17	0	2	0	0	35
Stała praca w pgr mężczyźni	0	14	15	0	2	0	0	31
Stała praca w pgr kobiety	0	2	2	0	0	0	0	4
Stała praca inna	0	12	24	1	12	1	1	51
Stała praca inna mężczyźni	0	9	19	0	8	0	1	37
Stała praca inna kobiety	0	3	5	1	4	1	0	14
Własny biznes	0	1	2	1	2	0	0	6
Własny biznes mężczyźni	0	1	2	1	2	0	0	6
Własny biznes kobiety	0	0	0	0	0	0	0	0
Praca dorywcza	0	4	17	0	2	0	0	23
Praca dorywcza mężczyźni	0	3	17	0	0	0	0	20
Praca dorywcza kobiety	0	1	0	0	2	0	0	3
Bezrobotni	0	42	15	0	7	0	1	65
Bezrobotni mężczyźni	0	28	12	0	4	0	0	44
Bezrobotni kobiety	0	14	3	0	3	0	1	21
Razem	8	151	98	5	34	3	4	303

Źródło: Opracowanie własne

Oceniana sytuacja jest w dużym stopniu wynikiem niskiego poziomu wykształcenia, skutkiem pracy najemnej przez wiele lat w zamkniętym specyficznym środowisku, efektem nadmiernego paternalizmu stosowanego w środowiskach pracy w dawnych państwowych gospodarstwach rolnych. Informacje o poziomie wykształcenia i sytuacji zawodowej zawarte są w tabeli 4.

Tabela 5

Odpowiedź na pytanie: Gdzie pracował Pan/Pani w 1990 roku?

Wyszczególnienie	Osiedla						
	Karnkowo	Wioska	Witostaw	Łagiewniki	Polanowice	Ogółem	%
1. W gospodarstwie rolnym	52	52	32	26	52	214	70
2. W innym zakładzie na terenie gminy	4	9	7	6	8	34	11
3. W innym zakładzie poza gminą	0	2	0	2	0	4	1
4. Na własny rachunek	0	3	0	0	0	3	1
5. Dorywczo	0	2	3	0	0	5	2
6. Renta, emerytura	7	1	0	0	3	11	4
7. Bezrobotny	0	0	1	2	1	4	1
8. Nie pracował, za młody	0	5	0	1	2	8	3
9. Prowadzenie domu, nie pracował	5	10	1	1	1	18	6
10. Inne	0	0	0	2	0	2	1
Razem	68	84	44	40	67	303	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie odpowiedzi uzyskanych w badaniach ankietowych.

Pracownicy pytani: Gdzie pracował Pan/Pani w 1990 roku? najczęściej odpowiadali, że w tutejszym gospodarstwie rolnym. Z całej grupy respondentów 70% w 1990 roku pracowało w państwowym gospodarstwie rolnym, co dziesiąta osoba była zatrudniona w innym zakładzie pracy, ale na terenie gminy, 6% ankietowanych nie pracowało zawodowo, głównie ze względu na konieczność opiekowania się dziećmi (tabela 5).

Analiza uzyskanych odpowiedzi od respondentów pozwoliła stwierdzić, że 111 współmałżonków w 1990 roku pracowało w państwowym gospodarstwie rolnym. Drugą co do wielkości grupą wśród współmałżonków były osoby zajmujące się prowadzeniem domu i wychowywaniem dzieci. Grupa ta liczyła 66 osób i stanowiła 23% współmałżonków. Co piąty pracownik dawnego gospodarstwa rolnego miał współmałżonka pracującego poza gospodarstwem rolnym ale w pobliżu miejsca zamieszkania, czyli na terenie gminy. Z analizy zebranego materiału wynika, że dawne państwowe gospodarstwa rolne dla wielu rodzin były jedynym miejscem pozyskiwania środków na utrzymanie rodziny, gdyż w jednym zakładzie pracy był zatrudniony główny ankietowany i jego współmałżonek.

Obecnie trzecia część współmałżonków ankietowanych głów rodzin pracuje. Co czwarta osoba stanowiąca grupę współmałżonków nigdy nie pracowała i obe-

nie również nie pracuje, co szósta osoba jest na rencie lub na emeryturze i 3% żon zaklasyfikowało się do grupy osób bez pracy o innym charakterze. Szczegółowa analiza zebranego materiału pozwoliła stwierdzić, że w grupie współmałżonków w różnej formie bez pracy jest 166 osób co oznacza 68 % współmałżonków (Tabela 6).

Tabela 6

Informacje o obecnej sytuacji zawodowej współmałżonków

Charakterystyka	Osiedla						
	Karnkowo	Wioska	Witosław	Łagiewniki	Polanowice	Ogółem	%
1. Tak, pracuje	13	28	8	8	21	78	32
2. Pracował ale nie pracuje	11	3	9	16	19	58	24
3. Nie pracował i nie pracuje	15	14	11	4	14	58	24
4. Emerytura, renta	8	14	7	8	4	41	17
5. Inne bez pracy	4	0	0	0	5	9	3
Razem	51	59	35	36	63	244	100

Źródło: Opracowanie własne.

W innych udzielanych wypowiedziach ankietowani informowali, że w przypadku możliwości wyboru miejsca zatrudnienia i sposobu zarabiania pieniędzy na utrzymanie, przede wszystkim interesuje ich praca jako pracownik najemny w gospodarstwie rolnym (24%), pracownik najemny w prywatnej firmie (23%), korzystanie z renty lub emerytury (22%), praca w urzędzie (12%). Zdecydowana większość respondentów wybiera nadal stałą pracę najemną.

Ankietowani uważają, że koszty nauczania nowych zawodów powinien ponosić głównie rząd oraz Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Mniejszy odsetek respondentów uznaje, że sami ludzie również powinni partycypować w kosztach nauczania nowych zawodów [8].

4. Podsumowanie

Obecnie osiedla zostały oddzielone od struktur nowo utworzonych już prywatnych wielkoobszarowych gospodarstw rolnych. Nowi użytkownicy gruntów dawnych państwowych gospodarstw rolnych nie są zobowiązani do partycypowania w kosztach związanych z utrzymywaniem osiedli czy rozwiązywania jakichkolwiek problemów społecznych ich mieszkańców.

Problemy tworzenia miejsc pracy i warunków do podejmowania aktywności zawodowej przez ludność terenów wiejskich, a w szczególności postpegeerowskich są przedmiotem dyskusji wielu środowisk. Wyniki analiz prezentowanych przez Krajowy Urząd Pracy pozwalają wnioskować, że podejmowane pro-

gramy przez różne środowiska skutkują powstawaniem nowych miejsc pracy na wsi. Jednakże ciągle liczba miejsc pracy jest zbyt mała a aktywność samych zainteresowanych zbyt niska [7, 10].

Problemy mieszkańców osiedli (społeczne, ekonomiczne) w pewnym zakresie rozwiązuje również Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa przez realizację programów tzw. „osłonowo-aktywizujących” dla byłych pracowników państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej (ppgr) i ich rodzin. Nadrzędnym celem tych programów jest ekonomiczne usamodzielnienie rodzin byłych pracowników ppgr korzystających obecnie z pomocy transferowej społecznej. W programie biorą udział wszystkie działające na terenie kraju oddziały terenowe Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa [5, 7].

W ramach łagodzenia społecznych skutków transformacji państwowego sektora rolnego oddziały terenowe wspierały w poprzednich latach i nadal wspierają mieszkańców osiedli popegeerowskich poprzez dotacje Funduszu Aktywizacji Bezrobotnych, organizację i finansowanie kursów zawodowych, użyczanie działek, pomoc finansową na konkretne zadania, organizację i finansowanie pomocy stypendialnej oraz wypoczynku letniego i zimowego dla dzieci i młodzieży.

Działania szczegółowe w tym zakresie w 1999 roku na przykład w AWRSP OT w Bydgoszczy dotyczyły sfinansowania i zorganizowania ośmiu kursów zawodowych, umożliwiających zdobycie nowych zawodów i przekwalifikowania się łącznie dla 167 osób z grupy bezrobotnych osiedli popegeerowskich. Bezrobotni uczyli się obsługi kas fiskalnych, bukieciarstwa, obsługi komputerów, spycharko-kopiarek, zdobywali prawo jazdy, uczyli się zawodu kucharza i kelnera. W każdym z kursów uczestniczył psycholog. Jego obecność była ważna i wielu przypadkach decydująca o frekwencji i ukończeniu kursu. Agencja na przeszkolenia wspomnianej grupy 167 osób wydała 105 tys. zł.

AWRSP OT w Bydgoszczy zorganizował pomoc finansową na wypoczynek dzieci i dożywianie, stypendia, subwencję dla domów dziecka, przekazał pieniądze na adaptację budynków znajdujących się na osiedlach na ośrodek zdrowia i klub młodzieżowy. Łączna kwota przeznaczona na te przedsięwzięcia to ponad 239 tys. zł.

W zorganizowanych przez oddział bydgoski AWRSP koloniach w 1999 roku uczestniczyło 400 dzieci i młodzieży, a z pomocy stypendialnej skorzystało 65 uczniów w wysokości 250 zł miesięcznie. Rekrutację stypendystów prowadzą nauczyciele szkół podstawowych, do których uczęszczają dzieci z omawianych osiedli problemowych, w porozumieniu z gminną opieką społeczną znającą miejscowe środowisko. Celem nadrzędnym programów kierowanych do dzieci i młodzieży jest stworzenie szansy zdobycia wykształcenia na poziomie średnim. W roku szkolnym 1998/1999 stypendia z Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa na terenie kraju otrzymywało 2000 uczniów.

Zadania dotyczące rozwiązywania problemów społecznych występujących na osiedlach budowanych w przeszłości dla pracowników dawnych państwowych gospodarstw rolnych są trudne. Trudności te wynikają głównie ze specyfiki osiedli oraz postrzegania swojej sytuacji przez mieszkańców tych osiedli. Niekorzystne jest również położenie osiedli w infrastrukturze obszarów wiejskich powodujące alienację mieszkańców osiedli w relacji do pozostałych mieszkańców wsi czy gminy.

Mieszkańcy osiedli popegeerowskich zaliczani obecnie do grupy bezrobotnych charakteryzują się bardzo niskim poziomem wykształcenia. W zdecydowanej większości nie wykazują aktywności w zakresie rozwiązywania problemów we własnym zakresie, oczekują na pomoc od czynników zewnętrznych i wskazują na rząd lub Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa.

Programy szkoleniowe kierowane do bezrobotnych o niskim poziomie wykształcenia, grupy ludzi o bardzo niskiej samoocenie, braku aspiracji, wychowanych w środowisku, w którym brakowało wzorców zachowań motywujących do realizacji wyznaczonych celów, w zdobywaniu wykształcenia, zawodu, poziomu życia, powinny uwzględniać specyfikę cech osobowościowych uczestników szkoleń.

Rozwiązaniem tego problemu mogą być szkolenia uwzględniające na przykład kilka modułów. Pierwszy z nich, najważniejszy, może obejmować likwidację wtórnego analfabetyzmu i pełnić rolę kursu wyrównawczego (umiejętność mówienia, słuchania, czytania, rozumienia czytanego tekstu, prezentacja siebie). Poziom drugi może dotyczyć zagadnień inspirujących działanie, wyznaczanie celów i sposobów ich realizacji. Na tym etapie ważna jest motywacja umożliwiająca przyjęcie zmiany myślenia z roszczeniowego na przedsiębiorcze. Moduł trzeci dotyczyć powinien szkolenia zawodowego, w którym uczestnik sam określa, kim chce być, a organizatorzy kursu umożliwiają zdobycie zawodu na profesjonalnym poziomie teoretycznym i praktycznym i poszukują zatrudnienia. W Krajowym Urzędzie Pracy taka koncepcja uzyskała aprobatę i na podstawie kilku grup szkoleniowych została zweryfikowana. Okazało się, że skuteczność tej formy szkoleń była bardzo wysoka, 80 % uczestników tego trójmodułowego szkolenia pracuje w wybranych przez siebie i wyuczonych zawodach.

LITERATURA:

1. Hałamska M., 1998: Społeczne problemy osiedli popegeerowskich. IRWiR PAN. Warszawa, s. 2-3.
2. Kaczmarek G., 1997: Społeczeństwo gminy Mrocza. Urząd Miasta i Gminy Mrocza, s. 5-10.
3. Mazurek – Łopacińska K., 1998: Badania marketingowe. Podstawowe metody i obszary zastosowań. Akademia Ekonomiczna. Wrocław, s. 31.

4. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa OT w Bydgoszczy w 1998 r.
5. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa OT w Bydgoszczy w 1999 r.
6. Raport z działalności Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w 1998 roku. Warszawa.
7. Szyndler K., 1999: Aktywizacja zawodowa byłych pracowników państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej. Materiały konferencyjne. UWM w Olsztynie, s. 113-118.
8. Wyszowska Z., Ziętara W., Kubicka A., Pawłowska-Tyszko J., Wiśniewska E.: 1999: Sytuacja społeczno-ekonomiczna byłych pracowników państwowych gospodarstw rolnych. Maszynopis. ATR Bydgoszcz, s. 3-51.
9. Wyszowska Z., 2000: Wybrane problemy utrudniające dzierżawę w rolnictwie z punktu widzenia dzierżawców. Materiały konf. pod tytułem: Znaczenie dzierżawy w rolnictwie polskim. UWM w Olsztynie, s. 40-41.
10. Zawadzka G.: 1998: Lokalne rynki pracy. Rynek pracy, nr 2. Krajowy Urząd Pracy, Warszawa, s. 52-62.